

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte
Psiholoģijas nodaļa

Psiholoģijas bakalaura studiju programmas
studentes **Aijas Caunes**,
stud. apl. Nr. Psih40023

Bakalaura darbs

Impulsivitāte alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem

Darba vadītāja:
Lektore Evija Strika

Rīga 2008

Satura rādītājs

Rezumējums.....	2
Abstract.....	3
Ievads.....	4
Atkarība un ar to saistītie jēdzieni.....	6
Atkarība no alkohola.....	7
Atkarība no narkotikām.....	8
Impulsivitāte.....	
Impulsivitātes jēdziens.....	10
Personības iezīmes, kas saistītas impulsīvu uzvedību.....	11
Impulsivitāte alkohola atkarīgajiem.....	12
Impulsivitāte narkotiku atkarīgajiem.....	13
Metode.....	15
Pētījuma dalībnieki.....	
Instrumentārijs.....	
Procedūra.....	
Rezultāti.....	16
Iztirzājums.....	20
Nobeigums	24
Izmantotās literatūras saraksts.....	25
Bibliogrāfija.....	27

Rezumējums

Pētījuma mērķis bija izpētīt personības iezīmes, kas saistītas ar impulsīvu uzvedību un noskaidrot vai šīs īpašības atšķiras alkohola un narkotiku atkarīgajiem. Līdz ar to tika izvirzīts pētījuma jautājums- vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem vecumā no 18-25 gadiem.

Pētījumā piedalījās 20 narkotisko vielu atkarīgi jaunieši, 24 alkohola atkarīgi jaunieši un 25 jauniešiem, kuriem nav atkarības.

Pētījumā tika izmantotas Vaitšaida (Whiteside) impulsivitātes aptauja (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001), kura sastāv no 45 apgalvojumiem Likerta skalā no 1 pilnībā piekrītu līdz 4 pilnībā nepiekrītu un bakalaura darba autore modificēta aptauja, kura sastāv no 13 atkarību diagnosticējošiem jautājumiem no Īsās Internacionālās Neiropsihiatrijas Intervijas (Mini International Neuropsychiatric Interview, Sheehan, Lecrubier, 1998), kas balstīta uz DSM-IV kritērijiem.

Pēc iegūtajiem datiem var secināt, ka statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv visās četrās impulsivitātes skalās līdz ar to arī izvirzītais pētījuma jautājums apstiprinās un norāda uz to, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem.

Abstract

A goal of the research was to examine characteristic marks of the personality related to impulsive behavior and to clarify whether these marks differ for those addicted to alcohol and drug. Therefore there was moved out the issue of the research-whether there exist statistically significant differences in the personality's characteristic marks related to impulsiveness among alcohol and drug dependent youths within the age 18-25 years. In the research there were participating 20 narcotic substances addicted youths, 24 alcohol addicted youths and 25 youths without any addiction.

In the research used was Whiteside impulsiveness inquiry (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001), consisting of 45 assertions in Lickert scale from 1 I fully agree up to 4 I fully do not agree, and Bachelor's work author's modified inquiry consisting of 13 addiction diagnostic questions from Mini International Neuropsychiatric Interview, Sheehan, Lecrubier, 1998) based on DSM-IV criteria.

According to data acquired, one may conclude that statistically significant differences exist in all four scales of impulsiveness, therefore the issue of the research moved out also proves true and indicates to the fact that there exist statistically significant differences in the personality's characteristic marks related to impulsiveness among alcohol and drug addicted youths.

Ievads

Analizējot zinātniskos pētījumus ir diezgan grūti precīzi definēt impulsivitātes jēdzienu, jo pastāv daudz neskaidrību par to, kas atšķir sociāli pieņemamu impulsīvu uzvedību no nepieņemamas, jo tā variē atkarībā no kultūras, laikmeta un ir atkarīga no personas vecuma.

Impulsivitāte būtībā ir saistīta ar domu un uzvedības kontroli (Barratt, 1972, kā minēts, Fossati, Ceglie, Acquarini, Barratt, 2001). Daudzas personības īpašības, kas saistītas ar impulsivitāti ir arī cieši saistītas ar noziedzību un antisociālu rīcību (Krueger, et.al., 1994; Loeber et.al., kā minēts, Smith, Fischer, Cyders, Annus, Spillane, McCarthy, 2007). Līdz ar to var secināt, ka impulsivitāte ir arī cieši saistīta ar alkohola un narkotiku lietošanu.

Impulsivitāte ir bieži sastopama pie personības traucējumiem, agresīvas uzvedības, suicidālas uzvedības, uzmanības deficīta un hiperaktivitātes, kā arī psihoaktīvo vielu lietošanai. (Swann, Moeller, Steinberg, Schneider, Barratt, Dougherty, 2007). Daudzi pētījumi par impulsivitāti ir veikti balstoties uz Barata impulsivitātes skalu (Barratt Impulsiveness Scale 11), kā arī uz Aizenka impulsivitātes aptauju (Eysenck Impulsiveness Questionnaire).

Aizenks un Grejs (J.A. Gray) ir izvirzījuši hipotēzi par to, ka impulsivitāte ir riska faktors vielu lietošanai, kas nosaka to kāpēc ir svarīgi mērīt šo pazīmi, zinātnieki uzskata, ka impulsivitāte ir svarīga personības iezīme vielu lietošanas mazināšanai un ārstēšanai (Eysenck, 1977, 1985; Gray, 1987, kā minēts, Acton, 2003).

Mēģinot ieviest skaidrību plašajos impulsivitātes mērījumos Vaitšajds (S.P. Whiteside) un Lainems (D.R. Lynam) daudzpusīgi aplūkoja impulsivitātes jēdzienu sevišķi vēršot uzmanību personības „Piecu-Faktoru” modelim (Five-Factor Model of personality (FFM) McCrae & Costa, 1990), kas iekļauj četras atšķirīgas personības iezīmes kā impulsivitāti (impulsiveness), azartiskumu (excitement seeking), paškontroli (self-discipline) un apdomīgumu (deliberation), kas atspoguļo dažādas pieejas impulsīvai uzvedībai (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005). Lai izpētītu un izanalizētu 4 izteiktākās personības iezīmes, kas nosaka impulsīvu uzvedību, savā bakalaura darbā izmantoju Vaitšajda (Whiteside) impulsivitātes skalu. (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001). Impulsivitāte ir ļoti svarīgs aspekts, kas ietekmē psihoaktīvo vielu lietošanu. (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005). Paaugstināts jūtīgums, emocionalitāte, dusmas, nemiers, satraukums, pazemināta noturība pret nogurumu, pacietības trūkums, nespēja iepriekš

pārdomāt savu rīcību ir faktori, kas stimulē psihoaktīvo vielu lietošanu un ir impulsivitātes pamatā.

Pētījuma mērķis- izpētīt personības iezīmes, kas saistītas ar impulsīvu uzvedību un noskaidrot vai šīs īpašības atšķiras alkohola un narkotiku atkarīgajiem.

Pētījuma jautājums- vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem vecumā no 18-25 gadiem.

Pētījuma priekšmets- atkarība, impulsivitāte, steidzamība/neatmaidība (Urgency), apdomīgums (Premeditation), neatmaidība (Perseverance), sajūtu meklēšana (Sensation seeking).

Pētījuma izlase- 80 respondenti (25- alkohola atkarīgie, 25-narkotisko vielu atkarīgie un 30-kontrolgrupa) vecumā no 18-25 gadiem.

Pētījuma metode- bakalaura darbā izmantoju Vaitsaida(Whiteside) impulsivitātes skalu. (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001).

Bakalaura darbs sastāv no šādām nodaļām: Atkarība un ar to saistītie jēdzieni, Impulsivitāte, Metode, Rezultāti, Iztirzājums. Izmantotās literatūras saraksts sastāv no 32 avotiem.

Atkarība un ar to saistītie jēdzieni

Sabiedrība pastāv ļoti daudz un dažādi uzskati par to kas ir atkarība, daudzi uzskata, ka atkarība galvenokārt ir „vāja rakstura” iezīme, ka atkarība ir iedzimta un galvenokārt veidojas sociāli nelabvēlīgās ģimenēs. Pētījumi un dažādas zinātniskās pieejas atkarību uzskata kā slimību-kā impulsu kontroles traucējumu.

Pēc DSM-IV(Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Psihisko traucējumu diagnostikas un statistikas rokasgrāmata, 2000) klasifikācijas, atkarība tiek definēta ar trīs vai vairāk no zemāk minētiem simptomiem jebkurā laikā 12 mēnešu periodā:

- 1) Tolerance -vajadzība pēc izteikti pieaugošiem vielas daudzumiem, lai sasniegtu intoksikāciju ar vēlamo efektu vai arī izteikti samazinājies efekts, turpinot lietošanu, no tiem pašiem vielas daudzumiem.
- 2) Abstinence ar izpausmi, kad vielai raksturīgs abstinences sindroms vai kad tā pati (pēc darbības tuva) viela tiek lietota, lai atvieglotu vai lai izvairītos no abstinences simptomiem.
- 3) Viela bieži tiek lietota lielākos daudzumos vai ilgāk nekā domāts.
- 4) Neatlaidīga vēlēšanās vai nesekmīgi centieni atteikties vai kontrolēt vielas lietošanu.
- 5) Daudz laika tiek ziedots darbībām, lai iegūtu vielu (piem., daudzu ārstu apmeklēšana vai garu gabalu nobraukšana), lai šo vielu lietotu (piem., kaislīgi smēķētu) vai lai atkoptos no vielas iedarbības.
- 6) Atteikšanās no svarīgiem sociāliem vai profesionāliem pasākumiem vai to samazināšana sakarā ar vielas lietošanu.
- 7) Vielas lietošanas turpināšana, neskatoties uz to, ka ir pastāvīgas vai periodiskas fiziskas vai psiholoģiskas problēmas, kuras, iespējams, izraisa vai saasina vielas lietošana (piem., kokaīna lietošana, neskatoties uz to, ka tā izsauc depresiju vai dzeršanas turpināšana, neskatoties uz čūlas slimības saasināšanos sakarā ar alkohola lietošanu).

Pēc Starptautiskā slimību klasifikatora ICD-10 (The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, ICD-10, 1993) atkarības sindroms ir definēts kā simptomu grupa, ko veido uzvedības, kognitīvi un somatiski simptomi, kas radušies pēc vielu atkārtotas lietošanas un tipiskos gadījumos izraisa stipru tieksmi pēc vielas, grūtības pašam kontrolēt tās lietošanu, par spīti tās kaitīgām sekām; pacients dod priekšroku vielas lietošanai salīdzinājumā ar citām nodarbībām un pienākumiem, pieaug tolerance, un dažreiz rodas somatisks abstinences stāvoklis. Atkarības sindroms var rasties pret specifisku psihoaktīvu vielu (piem., tabaka, alkohols vai diazepāms), pret vielu grupu (piem., opioīdu narkotikas) vai pret plašāku farmakoloģiski dažādu psihoaktīvu vielu spektru.

Atkarība no alkohola

Alkohola atkarība un tās veidošanās mehānisms ir tikuši pētīti un skaidroti no dažādu gan psiholoģisko, gan medicīnisko pieeju un teoriju viedokļa.

Alkohola ķīmiskais nosaukums ir etanols, kas toksiski darbojas uz centrālo nervu sistēmu un var radīt atkarību no alkohola jeb alkoholismu. Alkoholisms ir pārmērīga alkoholisko dzērienu lietošana, kas nelabvēlīgi ietekmē veselību un kaitē darba, sadzīves un materiālās labklājības apstākļiem. Medicīniskā nozīmē alkoholisms ir nepārvarama, nekontrolējama tieksme pēc alkoholiskiem dzērieniem (Kumar, Singh, Goswami, Khastgir, 2005).

Lielākajā daļā kultūru, alkohols tiek lietots kā smadzeņu darbību nomierinošs līdzeklis un ir cēlonis vērā ņemamai saslimstībai un mirstībai (Babor, Dolisky, Meyer, Hesselbrock, Hofman & Tenner, 1992).

Regulāri lietojot alkoholu, cilvēks pierod pie tā, veidojas tolerance un efekta sasniegšanai nepieciešamas arvien lielākas alkohola devas, bet pārtraucot dzeršanu parādās abstinences, jeb paģiru sindroms (Johnson, 1999).

Alkoholismu raksturo kontroles zudums pār alkohola patēriņu līdz ar to radot sociālas grūtības un medicīniskas sekas. Alkoholisms ļoti spēcīgi ietekmē uzvedību negatīva veidā un ietekmē tādu ģimenes procesu kā savstarpējā komunikācija, kas ir īpaši svarīga bērnu un vecāku attiecībās un ietekmē sekmīgu bērna attīstību un pozitīvu pašvērtējumu (Rangarajan, Kelly, 2006).

Alkoholisma jēdziens tiek apskatīts dažādu psiholoģisko teoriju skatījumā. Zinātnieks E.M. Jellineks (E.M.Jellinek) bija viens no pirmajiem, kurš izvirzīja teoriju par to, ka alkoholisms ir slimība, kas saistīta ar uzbūves vai funkcionāliem traucējumiem līdz ar to izvirzot arī piecus dažādus alkoholisma tipus un definēja tos pēc to fizioloģiskajiem procesiem. Divi visizplatītākie no tiem ir „gamma alkoholisms”, jeb kontroles zudums uzsākot dzeršanu un „delta alkoholisms”, jeb nespēja atturēties no alkohola (Jellinek, 1962). G. Edvards (G. Edwards) un viņa kolēģi kritizēja Jellineka modeli, kā pārāk ierobežotu un vienkāršotu, un propogandēja alkohola atkarības sindromu, kas noraidīja terminu „alkoholisms” un uzskatu, ka problemātiska dzeršana ir slimība. Apzīmējums „sindroms” slimības modelim piešķīra elastīgumu, norādot veselu grupu ar uzvedības pazīmēm, kas saistītas ar alkohola atkarību. Šis alkohola atkarības sindroms pieturas pie uzskata, ka tiem, kuriem ir alkohola atkarība, ir vājināta kontrole, uzskatot, ka cilvēki dzer smagāk, jo kādā reizē un dažādu iemeslu dēļ, viņi nenotur kontroli pār savu dzeršanu (Edwards, 1977, kā minēts, Brannon & Feist, 2000).

Pašapziņas modelis, ko ierosināja J. Hulls (J.Hull) ir balstīts uz sociālās psiholoģijas teorijām. Hulls veidoja dzeršanas uzvedības modeli, balstoties uz novērojumu, ka alkohola lietošana netieši ietekmē uzvedību caur izmaiņām kognitīvajos procesos. Tad viņš izvirzīja hipotēzi, ka alkohols var traucēt izziņas spējām, veidojot domas daudz paviršāk un samazinot negatīvu atgriezenisko saiti. Līdz ar to cilvēks lietojot alkoholu samazina paškritiskās domas, kas viņā rada spriedzi (Hull, 1981, kā minēts, Brannon & Feist, 2000).

Sociālā iemācīšanās teorija balstās uz strukturētas sistēmas principa, kas saistīta ar uzvedības pārmaiņām (Lawson, 1983, kā minēts, Chan, 2003). Viena no visvairāk izplatītajām alkoholisma un atkarības teorijām tiek saukta par slimības modeli (Alexander, & Schweighofer, 1988; Glaser, Greenberg, & Barratt, 1978, kā minēts, Chan, 2003) un kaut gan pavisam nesen alkoholisma teorijas ģimenes lomu uzsver kā galveno, daži autori ir netieši norādījuši uz to, ka ģimenes iesaistīšana ir alternatīva ārstēšanas metode pārsvarā dominējošajam slimības modelim (Chan, 2003).

Psihoanalītiskajā teorijā alkoholisms tiek apskatīts kā personas tiekšanās pēc savu sajūtu apmierināšanas, kas sākumā izpaužas ar uzmācīgām domām, bet vēlāk kā konflikts ar sevi (Barry, 1988 kā minēts Chan, 2003).

Apskatot visas šīs teorijas var secināt, ka alkoholisms tiek uzskatīts kā progresējoša un iepriekš prognozējama slimība, kurai ir raksturīgi ģenētiskie nosacījumi, izmaiņas kognitīvajos procesos un kontroles zudums palielinoties alkohola patēriņam.

Atkarība no narkotikām

Atkarība no narkotikām šobrīd ir viena no nopietnākajām un aktuālākajām problēmām visā pasaulē. Iemesli kāpēc cilvēki lieto narkotikas ir ļoti daudz un dažādi, un šajā sakarā ir veikti arī dažādi pētījumi, piemēram, M. Glanc (Glanz, 1992) un R.Pikens (Pickens, 1992) apskatīja sociālos un apkārtējās vides faktorus saistībā ar atkarību. R.J. Kadorets (Cadoret, 1995), W.R. Jeits (Yates, 1995), E. Troutons (Troughton, 1995), G. Vūdvorsts (Woodworth, 1995), M.A. Stevarts (Stewart, 1995) un Gorskis (Gorski) uzsvēra saikni starp bioloģiskiem, psiholoģiskiem un sociāliem faktoriem. D. Hansons (Hanson) atkarību aplūkoja kā smadzeņu darbības traucējumu. Nacionālais Atkarību un Vielu Lietošanas Centrs Kolumbijas Universitātē (The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University) narkotiku atkarību pētīja saistībā ar ģimenes vēsturi narkotiku lietošanā un ieslodzījumiem. A.K. Beks(Beck, 1993), F.D. Raits(Wright, 1993), C.F. Ņūmens(Newman, 1993) un B.S. Līss(Liese, 1993) atkarību pētīja saistībā ar iepriekšējo dzīves notikumu sekām (Wojtowitz, Tongyn, Hedgpet, 2007).

Dažas psihoaktīvās narkotikas tiek lietotas tikai tāpēc, ka tās spēj pastiprināti iedarboties, līdz ar to šis uzvedības veids (narkotiku meklēšana, narkotiku lietošana) veicina turpmāku narkotiku lietošanu. Pēc ilgstošas narkotiku lietošanas daži indivīdi zaudē kontroli pār savu uzvedību un līdz ar to narkotiku meklēšana un narkotiku lietošana kļūst nepārvarama, izplatoties gandrīz visās dzīves aktivitātēs, kas savukārt pasteidzina to, ka šim cilvēkam zūd saderība ar apkārtējo sabiedrību (Segura & Spanagel, 2006).

Kā iemesls narkotiku lietošanai var būt pastiprināts stresa līmenis, impulsivitāte un ticība narkotiku efektivitātei (Allen, 1998; Schwerin & Corcoran, 1996; Weaver, Turner & O' Dell, 2000, kā minēts, Mooney, Minor, Wells, Leukefeld, Oser, Tindall, 2007). Pastiprinoši pozitīva pārlicība par narkotiku lietošanu var būt impulsīviem vai sajūtu meklējošiem vielu lietotājiem (Ames, 1999, kā minēts, Mooney, Minor, Wells, Leukefeld, Oser, Tindall, 2007).

Atkarīga uzvedība parasti tiek raksturota kā pastāvīga, nepārvarama vai neelastīga, un pārejas posmā no narkotiku lietošanas līdz narkotiku atkarībai zūd spēja atturēties no šīs uzvedības, kas saistīta ar narkotiku meklēšanu vai lietošanu. Šīs kontroles zudums pastiprina narkotiku meklēšanas vai lietošanas uzvedību neskatoties uz jaunu situāciju un iznākumu parādīšanos, kas ir šīs kaitīgās uzvedības sekas (Segura & Spanagel, 2006).

Pētījumi ir pierādījuši, ka narkotiku lietošana parādās kopā gan ar depresijas simptomiem, gan citu ķīmisku vielu lietošanu, gan impulsivitāti un azartspēļu spēlēšanu, gan ar antisociālas uzvedības modeli (Blaszczynsky, Nower, 2002), kas nozīmē, ka narkotiku atkarība ir saistīta ar daudz un dažādām problēmām ar ko nākas cīnīties gan pašam atkarīgajam, gan apkārtējai sabiedrībai.

Impulsivitātes jēdziens

Analizējot zinātniskos pētījumus ir diezgan grūti precīzi definēt impulsivitātes jēdzienu, jo pastāv daudz nesaskaņu par to, kas atšķir sociāli pieņemamu impulsīvu uzvedību no nepieņemamas, jo tā variē atkarībā no kultūras, laikmeta un ir atkarīga no personas vecuma.

Impulsivitāte ir personības dimensija, kas ir neizdošanās pretoties impulsam, dzinulim vai vilinājumam, kas ir kaitīgs pašam vai citiem (Fossati, Ceglie, Acquarini, Barratt, 2001). Šī uzvedības pazīme ir mērāma. Ir veikti pētījumi balstoties uz Barata impulsivitātes skalu (Barratt Impulsiveness Scale 11) vai arī uz Aizenka impulsivitātes aptauju (Eysenck Impulsiveness Questionnaire) (Fossati, Ceglie, Acquarini, Barratt, 2001).

Impulsivitāte ir ļoti svarīgs aspekts, kas ietekmē psihoaktīvo vielu lietošanu. (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005). Kas nozīmē, ka ir impulsivitātes mērījumi ir svarīgi, lai noskaidrotu sakarības starp alkohola un narkotiku atkarību un tām personības iezīmēm, kas saistītas ar impulsīvu uzvedību.

Impulsivitāte ir saistīta ar spēju ievērot un pielāgoties sociālajām normām sabiedrībā (Barratt, 1993; Barratt, Stanford, Kent & Felthous, 1997, kā minēts, Fossati, Ceglie, Acquarini, Barratt, 2001).

Pastāv vairāki impulsīvas uzvedības tipi, kas parasti tiek klasificēti kopā kā impulsivitāte. Impulsīvai uzvedībai ir dažādas uzvedības formas un tās var būt ietekmētas no dažādiem bioloģiskiem mehānismiem. Šīs pozīcijas atbalsts nāk no daudziem pētījumiem psiholoģijā par cilvēka personības iezīmēm, nodrošinot pierādījumus, ka impulsivitāte veidojas no vairākiem, neatkarīgiem faktoriem, kas saistīti ar kvalitatīvi atšķirīgiem uzvedības aspektiem (Eviden, 1999, kā minēts, Swann, 2003).

Impulss attiecas uz pamudinājumu darbībai, kas rodas no garīga stāvokļa vai ārējiem stimuliem, pēkšņas tieksmes rīkoties bez apdomāšanas, motīva vai tendences, kas nāk no iekšienes (Colman, 2006).

Impulsivitāte bieži ir sastopama pie personības traucējumiem, agresivitātes, suicidālas uzvedības, uzmanības trūkuma un hiperaktivitātes, kā arī psihoaktīvo vielu lietošanas. (Swann, Moeller, Steinberg, Schneider, Barratt, Dougherty, 2007).

Impulsivitāte ir pamata simptoms plašam psihiatrisko traucējumu spektram, iekļaujot, impulsu kontroles traucējumus (patoloģiskā azartspēļu spēlēšana, piromānija, kleptomānija u.c.), impulsīvi agresīvus personības traucējumus (robežstāvokļa, antisociālo, narcistisko

u.c.), neiroloģiskos traucējumus, kas saistīti ar nespēju apvaldīt savu uzvedību un vielu lietošanu (Evans, Lacey, 1992).

Personības iezīmes, kas saistītas ar impulsīvu uzvedību

Impulsivitāte būtībā ir saistīta ar domu un uzvedības kontroli (Barratt, 1972, kā minēts, Fossati, Ceglie, Acquarini, Barratt, 2001). Daudzas personības īpašības, kas saistītas ar impulsivitāti ir arī cieši saistītas ar noziedzību un antisociālu rīcību (Krueger, et.al., 1994; Loeber et.al., kā minēts, Smith, Fischer, Cyders, Annus, Spillane, McCarthy, 2007). Līdz ar to var secināt, ka impulsivitāte ir arī cieši saistīta ar alkohola un narkotiku lietošanu.

Impulsivitātes pamatā ir personības iezīmes, kas izpaužas kā paaugstināts jūtīgums, emocionalitāte, dusmas, nemiers, satraukums, pazemināta noturība pret nogurumu, pacietības trūkums, nespēja iepriekš pārdomāt savu rīcību (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005).

Ir dažādi personības modeļi un tie uzsver atšķirīgus viedokļus. Piemēram, H.J. Aizenka (Eysenck) modelis apgalvo, ka impulsivitāte asociējas ar dažādiem personības tipiem (Eysenck & Eysenck, 1985, kā minēts, Robbins, Bryan, 2004). Impulsivitāte ir saistīta ar tādām personības iezīmēm kā psihotisms, uzdrošināšanās riskēt, un ir cieši saistīta ar ekstraversiju (Eysenck & Eysenck, 1985, kā minēts, Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005).

C.R. Kloningera (C.R. Cloninger) trīs-dimensionālais modelis impulsivitāti, galvenokārt, definē kā vajadzību pēc nebijušiem notikumiem, azartiskumu un riskēšanu. Tādi pētnieki kā, M. Cukermans (M. Zuckerman), D.M. Kulmans (D.M. Kuhlman), M. Tornkvists (M. Thornquist) un H. Kīrs (H. Kiers) ir aprakstījuši personības hierarhisko modeļi, kur impulsivitāte ir tādu personības iezīmju nosacījums kā jaunu piedzīvojumu meklēšana un impulsīvu sajūtu meklēšana (Block, 1995; Kelley, 1927, kā minēts, Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005).

Mēģinot ieviest skaidrību plašajos impulsivitātes mērījumos Vaitsaids (S.P. Whiteside) un Lainems (D.R. Lynam) daudzpusīgi aplūkoja impulsivitātes jēdzienu sevišķi vēršot uzmanību personības „Piecu-Faktoru” modelim (Five-Factor Model of personality (FFM) McCrae & Costa, 1990), kas iekļauj četras atšķirīgas personības iezīmes kā impulsivitāti (impulsiveness), azartiskumu (excitement seeking), paškontroli (self-discipline) un apdomīgumu (deliberation), kas atspoguļo dažādas pieejas impulsīvai uzvedībai (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005). Šajā pētījumā tika atlasītas 45 vienības, lai no tām izveidotu Impulsivitātes skalu (UPPS Impulsivity Scale) ar četrām apakšskalām, kur:

Steidzamība (Urgency) - nosaka indivīda tendenci dot stiprus impulsus, specifiski izceļot negatīvas emocijas, tādas kā depresija, nemiers vai dusmas.

Apdomīgums (tā trūkums) (Premeditation) - novērtē indivīda spēju iepriekš pārdomāt iespējamo iznākumu viņa rīcībai.

Neatlaidība (tās trūkums) (Perseverance) – novērtē indivīda spējas pabeigt darbus vai izpildīt saistības, neņemot vērā intereses trūkumu un/vai nogurumu.

Sajūtu meklēšana (Sensation Seeking) - nosaka indivīda izvēli par labu satraukumam un stimulācijai (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005). Šīs impulsivitātes tips tāpat kā Apdomīgums (tā trūkums) ir apskatīts daudzos personības modeļos (Cloninger, Przybeck & Svrakic, 1991; Eysenck & Eysenck, 1985; Zuckerman, 1991, kā minēts, Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005) un līdzinās ar šiem diviem aspektiem: tieksmei piedzīvot un tiekties pēc satraucošām aktivitātēm un atvērtībai, lai gūtu jaunus piedzīvojumus, kas var būt arī bīstami (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005). Vaitsaids un Lainems uzsver, ka visas šīs četras personības īpašības, kas veido Impulsivitātes skalu līdzinās tādai uzvedībai, kas notiek bez iepriekšējas rīcības apdomāšanas, jeb nepārdomāti (Whiteside, Lynam, Miller & Reynolds, 2005).

Impulsivitāte alkohola atkarīgajiem

Zinātniekiem pētot sakarības starp impulsivitāti un alkohola atkarību tika novērots, ka pārmērīgiem alkohola lietotājiem pastāv saistība starp Apdomīgumu (tā trūkumu) un Sajūtu meklēšanu (Lejoyeux, Feuche, Loi, Solomon & Ades, 1998).

Sajūtu meklētāji, ja lieto alkoholu, tad cenšas to lietot pēc iespējas lielākos daudzumos, lai piedzīvotu pozitīvu uzmundrinājumu, kas asociējas ar alkohola lietošanu (Magidal, MacLean & Colder, 2001, kā minēts, Lynam & Miller, 2004).

Vaitsaids (Whiteside, 2005) un Lainams (Lynam, 2005) veicot pētījumu par personības īpašībām saistībā ar impulsīvu uzvedību un tās saistību ar neadekvātu rīcību, izsecināja, ka nespēja iepriekš apdomāt savu rīcību (lack of premeditation), un nespēja vai nevēlēšanās apdomāt iespējamo notikuma vai darbības iznākumu pirms cilvēks rīkojas, ir ļoti cieši saistīta ar alkohola lietošanu (Lynam & Miller, 2004). Šajā pētījumā īpašības, kas saistītas ar impulsivitāti uzrāda ciešāku sakarību starp impulsivitāti un problēmām saistībā ar alkoholu, nevis vienkārši alkohola lietošanu kā tādu.

Pētījumā, kur tika salīdzinātas dažādas impulsivitātes skalas, steidzamība jeb ārkārtēja nepieciešamība (Urgency) un sajūtu meklēšana tiek cieši saistītas un parādās pie

grūti atrisinām problēmam, tādām kā alkoholisms, azartspēļu spēlēšanas un antisociālām problēmām (Smith, Fischer, Cyders, Annus, Spillane, McCarthy, 2007).

Tomēr neskatoties uz daudzajām sakritībām, jāpiemin arī, ka tādas īpašības kā steidzamība un neatlaidības trūkums ir mazāk saistītas ar alkohola lietošanu, respektīvi, pētījumos šīs īpašības neuzrāda vērā ņemamu saistību (Lynam & Miller, 2004).

Impulsivitāte narkotiku atkarīgajiem

Narkotiku lietošana ir cieši saistīta ar riskantu uzvedību (risku meklēšanu vai izvairīšanos no riska) (Kelley, Schochet, Landry, 2004), savukārt atšķirības starp izvēli risku meklēšanā vai izvairīšanās no riska ir saistītas ar tādām individuālām iezīmēm kā sasniegumu motivācija, izvairīšanās no divdomības vai sajūtu meklēšanas (Johanssen & Grabowski, 1993; Zuckerman, 1994, kā minēts, Zaleskiewicz, 2001). Riska uzņemšanās tiek uzskatīta kā vajadzība pēc mērķa sasniegšanas, kur šis risks tiek uzsvērts kā kaut kas emocionāli slikts un tajā pašā laikā nepieciešams, Zaleskiewicz, 2001).

Pastiprinoši pozitīva pārliecība par narkotiku lietošanu var būt impulsīviem vai sajūtu meklējošiem vielu lietotājiem (Ames, 1999, kā minēts, Mooney, Minor, Wells, Leukefeld, Oser, Tindall, 2007).

Sajūtu meklēšana, indivīda vajadzība pēc vēl nebijušiem un satraucošiem notikumiem varētu būt saistīta ar iesaistīšanos aizraujošos, bet bīstamos notikumos vai situācijās un līdz ar to ir pastiprinošs iemesls iespējamai narkotiku lietošanai (Lynam & Miller, 2004). Pētījuma sākotnējā ideja bija par to, ka indivīdi, kas ir ar augstu sajūtu meklēšanas līmeni tiecas pēc jaunu un vēl nebijušu interešu pieredzes, kāda, piemēram, ir narkotiku lietošana, un parasti šādiem cilvēkiem ir tendence par zemu novērtēt iespējamo risku, kas šādās situācijās ir neatņemams (Zuckerman, 1994, kā minēts Lynam & Miller, 2004). Līdz ar to, kļūst skaidrs, ka narkotiku lietošana ir cieši saistīta ar asu izjūtu meklēšanu.

Nīderlandes zinātnieku pētījumā, kur tika pētīta depresijas, impulsivitātes un sajūtu meklēšanas saistība ar ekstazī (ecstasy^{3,4} methylenedioxyamphetamine, MDMA) narkotiku lietošanu (plašākā sabiedrībā pazīstama kā „ballīšu narkotika”), izvirzīja hipotēzi, ka augstāki depresijas, impulsivitātes un sajūtu meklēšanas līmeņi norāda arī uz iespējamu turpmāku šīs narkotikas lietošanu (Maartje, Schilt, Reneman, Vervaeke, Jager, Dijkink, Booij, Brink, 2006). Tomēr, neskatoties uz iepriekš minēto, nav skaidri zināms vai šie simptomi parādās pēc sākotnējās ekstazī lietošanas un tiem

būtu jātiiek uzskatītiem kā šo narkotiku lietošanas sekām vai tie ir iepriekš eksistējoši un būtu jāuztver kā cēlonis vai riska faktors ekstazī lietošanai, (Maartje, Schilt, Reneman, Vervaeke, Jager, Dijkink, Booij, Brink, 2006).

Metode

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā kopā piedalījās 89 respondenti. Aizpildītas un derīgas datu apstrādei bija 69 anketas (34 sieviešu un 35 vīriešu anketas; 20 no narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem, 24 no alkohola atkarīgiem jauniešiem un 25 no jauniešiem, kuriem nav atkarības). Vidējais respondentu vecums ir 23-24 gadi. Un vidējais respondentu izglītības līmenis ir vidējā izglītība.

Instrumentārijs

1) Vaitsaida (Whiteside) impulsivitātes aptauja (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001), kura sastāv no 45 apgalvojumiem Likerta skalā no 1 pilnībā piekrītu līdz 4 pilnībā nepiekrītu. Veicot datu ticamības pārbaudi uzrādījās, ka Kronbaha alfa $\alpha = 0,89$, kas norāda uz to, ka aptaujas ticamība ir augsta. (Nasļedov, 2002).

Aprēķinot Kronbaha alfu atsevišķi katrai no četrām skalām uzrādījās, ka skalā apdomība (tās trūkums) Kronbaha alfa uzrādās kā $\alpha = 0,83$, tātad šajā skalā ticamība ir augsta, skalā steidzamība Kronbaha alfa $\alpha = 0,85$, tātad arī šajā skalā ticamība ir augsta. Skalā Sajūtu meklēšana Kronbaha alfa $\alpha = 0,77$, kas norāda uz to, ka ticamība ir pieņemama, tomēr šo rādītāju varētu vēl nedaudz uzlabot, ja uzlabotu anketas 7. jautājuma formulējumu. Skalā Neatmaidība (tās trūkums) Kronbaha alfa $\alpha = 0,77$, kas arī norāda uz to, ka ticamība ir pieņemama, tomēr arī šo rādītāju varētu uzlabot, ja uzlabotu anketas 38. jautājuma formulējumu.

2) Bakalaura darba autores modificēta aptauja, kura sastāv no 13 atkarību diagnosticējošiem jautājumiem no Īsās Internacionālās Neiropsihiatrijas Intervijas (Mini International Neuropsychiatric Interview, Sheehan, Lecrubier, 1998), kas balstīta uz DSM-IV kritērijiem. Vērtēšanu izdara apzīmējot jautājumu ar „Jā” vai „Nē”. Alkohola atkarība tiek konstatēta, ja 1 vai vairāk no 4 jautājumiem atbildēts ar „Jā” un narkotisko vielu atkarība tiek konstatēta, ja 3 vai vairāk no 9 jautājumiem atbildēts ar „Jā”.

Procedūra

Iepriekš minētās anketas tika izdalītas aizpildīšanai Valsts Narkoloģijas centra pacientiem (NVA, Hospitāļu ielā 55), Minesotas programmas pacientiem (Dārza ielā 4) un jauniešiem, kuri šobrīd neatrodas ārstniecības iestādēs. Aizpildīšanas laiks nebija ierobežots. Netika ievāktas sākotnēji plānotās 25 jauniešu ar alkohola atkarību un 25 jauniešu ar narkotisko vielu atkarību anketas, ko varētu skaidrot ar to, ka šajās iestādēs pacientu vidējais vecums neatbilst pētījuma dalībnieku optimālajam vecumam, kā arī ar to, ka jaunieši vēl

neuzskata par vajadzīgu izmantot ārstniecības iestāžu palīdzību un neatdzīst savas atkarības esamību.

Visi aptauju rezultāti tika ievadīti datu apstrādei MsExcel un SPSS 16.0 datorprogrammās. Lai noskaidrotu vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola atkarīgiem, narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem un kontrolgrupas jauniešiem, tika veikta vienfaktora dispersiju analīze (One-way ANOVA) un aprēķināts Fišera kritērijs.

Rezultāti

1.tabula Alkohola atkarīgo, narkotisko vielu atkarīgo un kontrolgrupas jauniešu impulsivitātes aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji

	M			SD			F
	Narkotiku	Alkohola	Kontrolgrupa	Narkotiku	Alkohola	Kontrolgrupa	
Apdomība	26,50	21,04	21,44	6,20	4,98	5,83	6,14*
Steidzamība	38,80	34,00	27,40	4,74	5,67	6,44	22,56*
Sajūtu meklēšana	36,75	30,13	30,12	5,15	7,40	5,90	7,90*
Neatlaidība	23,60	20,13	17,68	6,05	4,13	4,69	7,94*

* $p < 0,01$

Pēc iegūtajiem datiem var secināt, ka statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv visās četrās skalās, - (tās trūkums) ($F=6,14$; $p=0,004$), skalā steidzamība ($F=22,56$; $p=0,000$), skalā sajūtu meklēšana ($F=7,90$; $p=0,001$) un skalā neatlaidība (tās trūkums) ($F=7,94$; $p=0,001$). Tātad izvirzītais pētījuma jautājums apstiprinās un norāda uz to, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem, ko uzskatāmi var redzēt 1. tabulā.

Lai noteiktu kādas statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti veicu vienfaktora dispersiju analīzes post hoc testu (One-Way ANOVA)(skat.2.tabulu).

2.tabula Alkoholā atkarīgo, narkotisko vielu atkarīgo un kontrolgrupās dispersiju analīzes rezultāti

Skala	(I) Atkarība	(J) Atkarība	Vid.aritm. (I-J)	Vid. starpība	Sig.
Aptomība (tās trūkums)	alkohola	narkotiku	-5,45*	21,04	,01
		nav atkar.	-0,39		1,00
	narkotiku	alkohola	5,45*	26,50	,01
		nav atkar.	5,06**		,02
	nav atkar.	alkohola	0,39	21,44	1,00
		narkotiku	-5,06**		,02
Steidzamība	alkohola	narkotiku	-4,80**	34,00	,03
		nav atkar.	6,60*		,00
	narkotiku	alkohola	4,80**	38,80	,03
		nav atkar.	11,40*		,00
	nav atkar.	alkohola	-6,60*	27,40	,00
		narkotiku	-11,40*		,00
Sajūtu meklēšana	alkohola	narkotiku	-6,62*	30,12	,00
		nav atkar.	0,00		1,00
	narkotiku	alkohola	6,62*	36,75	,00
		nav atkar.	6,63*		,00
	nav atkar.	alkohola	-0,00	30,12	1,00
		narkotiku	-6,63*		,00
Neatlaidība (tās trūkums)	alkohola	narkotiku	-3,50	20,12	,08
		nav atkar.	2,44		,23
	narkotiku	alkohola	3,50	23,60	,08
		nav atkar.	5,92*		,00
	nav atkar.	alkohola	-2,44	17,68	,23
		narkotiku	-5,92*		,00

*p<0,01

**p<0,05

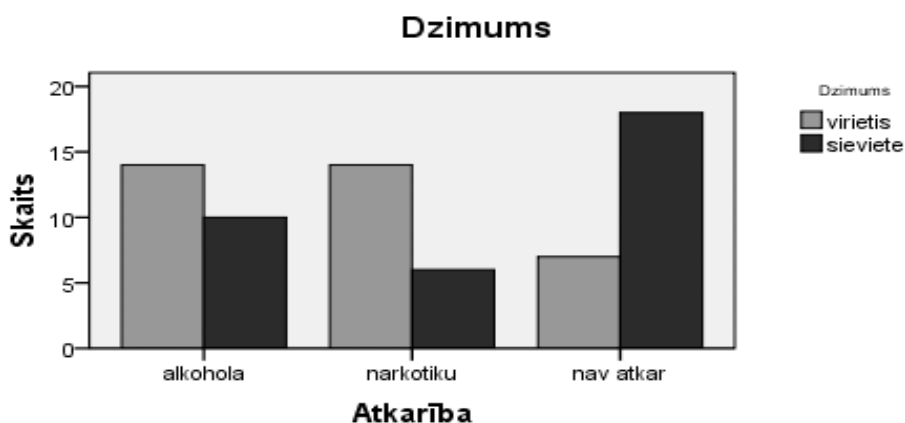
Pēc iegūtajiem datiem var secināt, ka skalā apdomība (tās trūkums) *narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem ir lielāks iepriekšējas apdomības trūkums* ($M=5,45;p\leq 0,00$) nekā alkohola atkarīgiem, savukārt starp alkohola atkarīgiem jauniešiem un jauniešiem, kuriem nav atkarības grupām nav statistiski nozīmīgas atšķirības.

Skalā steidzamība statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv starp visām trīs grupām. *Narkotisko vielu atkarīgie jaunieši uzrāda lielāku steidzamību* ($M=4,80;p\leq 0,03$) nekā alkohola atkarīgie, bet alkohola atkarīgo jauniešu grupā tiek uzrādīta lielāka steidzamība ($M=6,60;p\leq 0,00$) nekā jauniešu grupā, kuriem nav atkarības.

Skalā sajūtu meklēšana pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp *narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem, kuri uzrāda augstāku sajūtu meklēšanu* ($M=6,62;p\leq 0,00$) nekā alkohola atkarīgi jaunieši. Savukārt, šajā pašā skalā statistiski nozīmīgas atšķirības starp alkohola atkarīgiem un jauniešiem, kuriem nav atkarības nepastāv.

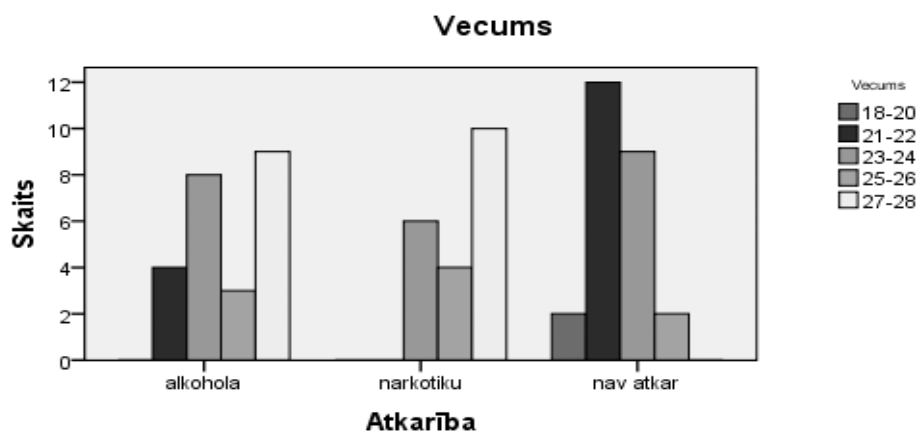
Skalā neatlaidība (tās trūkums) statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv tikai starp *narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem, kuri uzrāda lielāku neatlaidības trūkumu* ($M=5,92;p\leq 0,00$) nekā jaunieši, kuriem nav atkarības, tomēr nozīmīgas atšķirības starp alkohola atkarīgiem un narkotisko vielu atkarīgiem, šajā skalā neuzrādās.

Papildus tika iegūti arī sociāli demogrāfiskie dati, kuri uzskatāmi attēloti 1., 2., un 3. grafikā. Pēc 1. grafikā attēlotajiem datiem var secināt, ka alkohola atkarīgo grupā pētījumā piedalījās 14 vīrieši un 10 sievietes. Narkotisko vielu atkarīgo jauniešu grupā piedalījās 14 vīrieši un 6 sievietes. Savukārt jauniešu grupā, kuriem nav atkarības pētījumā piedalījās 8 vīrieši un 17 sievietes. Kopā visās grupās 35 vīrieši un 34 sievietes.

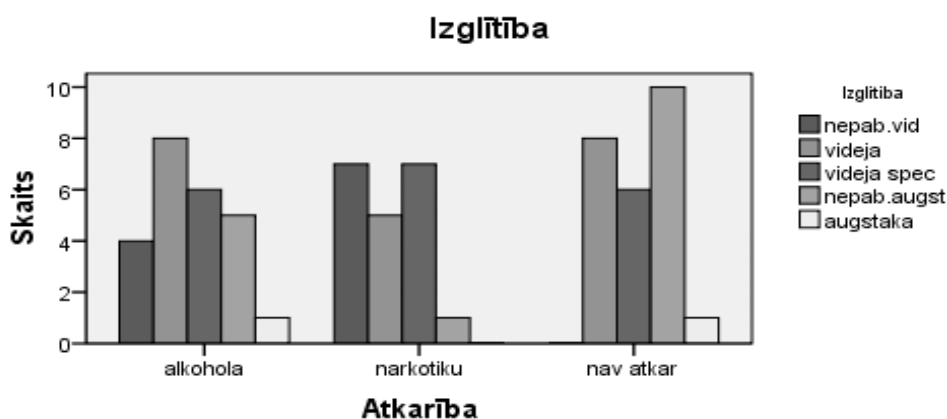
1.grafiks Pētāmo grupu iedalījums pēc dzimuma.

Alkohola atkarīgo jauniešu vidējais vecums ir 25-26 gadi. Narkotisko vielu atkarīgo jauniešu vidējais vecums arī ir 25-26 gadi, savukārt jauniešu, kuriem nav alkohola atkarības vidējais vecums ir 21-22 gadi, kas uzskatāmi redzams 2.grafikā. Aprēķinot korelāciju starp impulsivitātes skalām un vecumu var secināt, ka statistiski nozīmīgas sakarības starp šīm pazīmēm nepastāv, līdz ar to tās netiek plašāk analizētas.

2.grafiks Pētījuma respondentu iedalījums pēc vecuma.

Salīdzinot izglītības līmeni visās trīs respondentu grupās var secināt, ka alkohola atkarīgo jauniešu grupā vidējais izglītības līmenis ir vidējā izglītība. Narkotisko vielu atkarīgo grupā vienlīdz daudz ir jaunieši ar nepabeigtu vidējo izglītību un vidējo speciālo izglītību. Savukārt jauniešu grupā, kuriem nav atkarības vidējais izglītības līmenis ir nepabeigta augstāka vai vidēja izglītība, kā attēlots 3.grafikā.

3.grafiks Pētījuma respondentu izglītības līmeņa iedalījums.

Iztirzājums

Šī pētījuma mērķis bija noskaidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem vecumā no 18- 25 gadiem.

Saskaņā ar personības iezīmju teoriju, personība tiek aprakstīta kā sastāvoša no stabilām, noturīgām un savstarpēji saistošām iezīmēm, nosakot to iekšējo būtību un rīcību. Cilvēku uzvedības atšķirība tiek skaidrota ar to, cik izteiktas ir personības iezīmes (Cattell, 1957). Veiktā pētījuma rezultātā tika atklāts, ka statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv visās četrās impulsivitātes skalās līdz ar to apstiprinot izvirzīto pētījuma jautājumu un ļaujot secināt, ka, kaut gan, nespēja iepriekš apdomāt savu rīcību un nespēja vai nevēlēšanās apdomāt iespējamo notikuma vai darbības iznākumu pirms cilvēks rīkojas, ir ļoti cieši saistīta ar alkohola lietošanu (Lynam & Miller, 2004) salīdzinot alkohola atkarīgos un narkotisko vielu atkarīgos, narkotisko vielu atkarīgie jaunieši uzrāda augstākus impulsivitātes rādītājus nekā alkohola atkarīgie.

Narkotisko vielu atkarīgie jaunieši uzrāda lielāku steidzamību un arī augstāku sajūtu meklēšanu nekā alkohola atkarīgie jaunieši, kas sakrīt ar Lainama veikto pētījumu, kura rezultāti arī uzrāda, ka tāda īpašība kā steidzamība ir mazāk saistīta ar alkohola lietošanu, respektīvi, pētījumos šī īpašība neuzrāda vērā ņemamu saistību (Lynam & Miller, 2004). Kā jau iepriekšējās bakalaura darbā tika minēts, tad steidzamība nosaka indivīda tendenci dot stiprus impulsus, specifiski izceļot negatīvas emocijas, tādas kā depresija, nemiers vai dusmas, kas līdz ar to izpaužas centienos dzēst negatīvos pārdzīvojumus tādējādi iesaistoties jaunu sajūtu meklēšanā. Iespējams to

varētu daļēji skaidrot arī ar neiropsiholoģijas zinātnieku izvirzīto hipotēzi, ka daži narkotisko vielu atkarīgie piedzimst ar lokalizētu D2 receptoru trūkumu un šī anomālija pozitīvi ietekmē augstākus impulsivitātes līmeņus, kas līdz ar to šos cilvēkus var novest pie sākotnējas eksperimentēšanas ar narkotikām. Ilgtermiņa narkotiku lietošana var veicināt dažādu smadzeņu daļu bojājumus liekot atkarīgajiem neatlaidīgi meklēt narkotikas (Benios, 2007), tātad veicinot sajūtu meklēšanu. Līdz ar to, ka hroniskiem narkotisko vielu lietotājiem ir mazāk D2 dopamīna receptoru nekā tiem, kas nelieto narkotiskās vielas, tas rada narkotiku lietotājus mazāk jūtīgus pret dabiskām baudām kā ēdiens vai dzīvespriecīgi draugi. Pētnieki uzskata, ka šis receptoru trūkums var pastiprināt atkarību liekot lietotājam meklēt narkotikas, kas viņiem nav pieejamas dabiskā ceļā (Benios, 2007). Jāpiekrīt arī Lainama viedoklim par to, ka sajūtu meklēšana, indivīda vajadzība pēc vēl nebijušiem un satraucošiem notikumiem varētu būt saistīta ar iesaistīšanos aizraujošos, bet bīstamos notikumos vai situācijās un līdz ar to ir pastiprinošs iemesls iespējamai narkotiku lietošanai (Lynam & Miller, 2004). Pētījumā, kur tika salīdzinātas dažādas impulsivitātes skalas, steidzamība jeb ārkārtēja nepieciešamība un sajūtu meklēšana tiek cieši saistītas un parādās pie grūti atrisināmām problēmām tādām kā alkoholisms un antisociālām problēmām (Smith, Fischer, Cyders, Annus, Spillane, McCarthy, 2007), kas uzskatāmi arī atspoguļo šī bakalaura darba pētījuma rezultātus.

Šie rezultāti iespējams ir saistīti ar to, ka tāds atkarību veids kā narkotiku lietošana, pats par sevi veicina paaugstināta riska uzņemšanos, ko var skaidrot, kaut vai ar faktu, ka narkotiku lietošana un pirkšana ir nelegāla, bet alkohols cilvēkiem ir brīvi pieejams gandrīz jebkurā diennakts stundā, tomēr jāpiebilst, ka izlašu apjomi ir pārāk mazi, lai varētu izdarīt jebkādas secinājumus attiecībā uz populāciju.

Narkotisko vielu atkarīgi jaunieši uzrāda arī lielāku iepriekšējās apdomības trūkumu nekā alkohola atkarīgie, kas varētu būt cieši saistīta ar indivīda izturēšanos un ko pierāda arī citi pētījumi, uzsverot, ka augstāki impulsivitātes rādītāji negatīvi ietekmē gan atveseļošanos, gan indivīda izturēšanos pret psihotropu vielu radītajiem traucējumiem (Moeller et al. 2001, kā minēts, Dom, D'haene, Hulstijn, Sabbe, 2006). Indivīdi ar impulsīvu uzvedību parasti tiek raksturoti kā sociāli nepiedienīgi jeb nespējīgi adaptēties apkārtējā sabiedrībā, viņu izdarītie secinājumi ir ātri un bez iepriekšējās apdomības (Oas, 1985, kā minēts, Kieres et al., 2004). Iegūtie pētījuma rezultāti sakrīt arī ar iepriekš analizēto pētījumu rezultātiem, kuros apdomības trūkums tiek saistīts ar tieksmi piedzīvot un tiekties pēc satraucošām aktivitātēm un atvērtību, lai gūtu jaunus piedzīvojumus, kas var būt arī bīstami (Whiteside, Lynam,

Miller & Reynolds, 2005). To, ka alkohola atkarīgie uzrāda zemākus impulsivitātes rādītājus apdomības trūkumā, iespējams, varētu skaidrot ar to, ka lielākajā daļā kultūru, alkohols tiek lietots kā smadzeņu darbību nomierinošs līdzeklis (Babor, Dolisky, Meyer, Hesselbrock, Hofman & Tenner, 1992), bet narkotiskās vielas tiek uzskatītas par smadzeņu darbību stimulējošām, jeb psihoaktīvām un tiek lietotas tikai tāpēc, ka tās spēj pastiprināti iedarboties, līdz ar to šis uzvedības veids (narkotiku meklēšana, narkotiku lietošana) veicina turpmāku narkotiku lietošanu. Pēc ilgstošas narkotiku lietošanas daži indivīdi zaudē kontroli pār savu uzvedību un līdz ar to narkotiku meklēšana un narkotiku lietošana kļūst nepārvarama, izplatoties gandrīz visās dzīves aktivitātēs, kas savukārt pasteidzina to, ka šim cilvēkam zūd saderība ar apkārtējo sabiedrību (Segura & Spanagel, 2006).

Par cik pēc iepriekš studētās zinātniskās literatūras var secināt, ka pastāv vairāki impulsīvas uzvedības tipi, kas parasti tiek klasificēti kopā kā impulsivitāte. Impulsīvai uzvedībai ir dažādas uzvedības formas un tās var būt ietekmētas no dažādiem bioloģiskiem mehānismiem. Šīs pozīcijas atbalsts nāk no daudziem pētījumiem psiholoģijā par cilvēka personības iezīmēm, nodrošinot pierādījumus, ka impulsivitāte veidojas no vairākiem, neatkarīgiem faktoriem, kas saistīti ar kvalitatīvi atšķirīgiem uzvedības aspektiem (Eveden, 1999, kā minēts, Swann, 2003). Līdz ar to, turpmākajiem pētījumiem šajā jomā būtu nepieciešams pievērst uzmanību arī tam vai šie jaunieši atrodas ārstniecības iestādēs vai vispār kādreiz ir ārstējušies, vai nekad nav atzinuši savu atkarību un nav ārstējušies, kas varētu būt ietekmējošs faktors, par cik ir zināms, ka atkarības ārstēšana visveiksmīgāk noris, ja pats atkarīgais saskata savu problēmu un ir gatavs ar to cīnīties. Šie faktori liecina par indivīda personības iezīmēm un norāda uz to, ka impulsivitāte, iespējams, ir nopietns riska faktors tam, ka cilvēks var priekšlaicīgi pārtraukt ārstēšanu. Šī hipotēze ir svarīga un būtu vērtīga ņemama visiem, kas ir iesaistīti darbā ar atkarībām, līdz ar to izvērtējot to, ka šiem cilvēkiem būtu nepieciešama daudz spēcīgāka un varbūt nedaudz atšķirīgāka motivācijas programma un ārstēšanas specifika.

Narkotisko vielu atkarīgi jaunieši uzrāda lielāku neatlaidības trūkumu nekā jaunieši, kuriem nav atkarības, tomēr nozīmīgas atšķirības starp alkohola atkarīgiem un narkotisko vielu atkarīgiem, šajā skalā neparādās. Par cik neatlaidības trūkums novērtē indivīda spējas pabeigt darbus vai izpildīt saistības, neņemot vērā intereses trūkumu un/vai nogurumu, saistībā ar iegūtajiem rezultātiem var secināt, ka gan narkotisko vielu gan alkohola atkarība ir cieši saistītas ar DSM-IV klasifikācijas simptomu, kas saistīts ar atteikšanos no svarīgiem sociāliem vai profesionāliem pasākumiem vai to samazināšanu sakarā ar vielas lietošanu. Līdz ar viesiem citiem simptomiem

neatmaidības trūkums izpaužas kā motivācijas zudums visās citās dzīves jomās, un kas radies pēc vielu atkārtotas lietošanas un tipiskos gadījumos izraisa stipru tieksmi pēc vielas, grūtības pašam kontrolēt tās lietošanu, par spīti tās kaitīgām sekām līdz ar to dodot priekšroku vielas lietošanai salīdzinājumā ar citām nodarbībām un pienākumiem (ICD-10, 1993). Arī jaunākajos pētījumos ir atklāts, ka kokaīna un heroīna lietotāji uzrāda augstākus impulsivitātes rādītājus nekā tie, kuriem nav atkarības, savukārt nozīmīgas atšķirības starp alkohola atkarīgiem un tiem, kuriem nav atkarības, nav vērojamas (Kirby & Petry, 2004, kā minēts, Dom, D'haene, Hulstijn, Sabbe, 2006).

Nobeigums

Daudzas personības īpašības, kas saistītas ar impulsivitāti ir arī cieši saistītas ar noziedzību un antisociālu rīcību (Krueger, et.al., 1994; Loeber et.al., kā minēts, Smith, Fischer, Cyders, Annus, Spillane, McCarthy, 2007). Līdz ar to var secināt, ka impulsivitāte ir arī cieši saistīta ar alkohola un narkotiku lietošanu.

Pastiprinoši pozitīva pārlicība par narkotiku lietošanu var būt impulsīviem vai sajūtu meklējošiem vielu lietotājiem (Ames, 1999, kā minēts, Mooney, Minor, Wells, Leukefeld, Oser, Tindall, 2007). Lai izpētītu un izanalizētu 4 izteiktākās personības iezīmes, kas nosaka impulsīvu uzvedību, bakalaura darbā ietvaros tika izmantota Vaitsaida (Whiteside) impulsivitātes skala. (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001).

Pēc iegūtajiem datiem var secināt, ka statistiski nozīmīgas atšķirības pastāv visās četrās skalās, tātad izvirzītais pētījuma jautājums apstiprinās un norāda uz to, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības personības iezīmēs, kas saistītas ar impulsivitāti starp alkohola un narkotisko vielu atkarīgiem jauniešiem.

Turpmākajos pētījumos būtu nepieciešams noskaidrot arī to vai šīs atšķirības impulsivitātes rādītājos vairāk ir saistītas ar psihosociāliem vai psihotropo vielu izraisītiem faktoriem, tātad veicot plašāku un laikietilpīgāku pētījumu. Turpmāk pielietojot šo Vaitsaida(Whiteside) impulsivitātes skalu (UPPS Impulsivity Scale, Whiteside & Lynam, 2001), galvenokārt būtu jāpievērš uzmanība precīzam tulkojumam dažādās valodās, ņemot vērā faktu, ka ārstniecības iestādēs ārstējas arī krievvalodīgi jaunieši un iespēja iesniegt anketu dzimtajā valodā varētu vēl nedaudz paaugstināt kopējo testa ticamību. Ņemot vērā nelielo izlasi (n=20; n=24), uzskatu, ka var runāt par atšķirību tendenci, tomēr būtu vērts veikt vērienīgāku izpēti, ar lielāku respondentu skaitu, lai apstiprinātu vai noraidītu pierādītās tendences Latvijas kultūrvides situācijā.

Izmantotā literatūra

- Acton, S.G.(2003). Measurement of impulsivity in a hierarchical model of personality traits: Implications for substance use. *Substance Use & Misuse*. Vol.38, No.1.
- Babor, T.F., Dolinsky, Z.S., Meyer, R.E., Hesselbrock, M., Hofman, M., & Tennen, H. (1992). Types of alcoholics: Concurrent and predictive validity of some common classification schemes. *British Journal of Addiction*, 87.
- Blaszczynsky, A., & Nower, L. (2002). A pathways model of problem and pathological gambling. *Journal of Addiction*. Vol. 97, No.5.
- Brannon, L. & Feist, I. (2000). An introduction to behavior and health. *Health psychology*. Cole. Vol.4.
- Cattell, R. B. (1957). Personality and motivation: Structure and measurement. New York: Harcourt, Brace & World. *Journal of Personality Disorders*, 19, 53-67.
- Chan, G.J.(2003). Counseling and therapy of couples and families. An examination of family-involved. Approaches to alcoholism treatment. *The Family Journal*. Vol.11, No.2.
- Colman, M.A.(2006). Dictionary of Psychology. Oxford University Press.No.2.
- Dom, G., D'hane, P.D., Hulastijn, W.& Sable, B. (2006). Impulsivity in abstinent early and late onset alcoholics: differences in self report measures and discounting task. *Addiction*, 101, 50-59.
- DSM-IV-TR. (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Arlington
- Evans, C., & Lacey, I.H. (1992). Multiple self-damaging behavior among alcoholic women. A prevalence study. *The British Journal of Psychiatry*. Vol.161.
- Fossati, A., Ceglie, D.A., Acquarini, E., & Barratt, E.S. (2001). Psychometric properties of an Italian version of the Barratt impulsiveness scale-11(BIS-11) in nonclinical subjects. *Journal of Clinical Psychology*. Vol.57, No.6.
- ICD-10. (1993). The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders. World Health Organization.
- Jellinek, E.M.(1962). The disease concept of alcoholism. New York.
- Johnson, B.(1999). Three perspectives on addiction. *Journal of The American Psychoanalytic Association JAPA*.Vol.43, No. 3.
- Kelley, A.E., Schochet, T. & Landry C.F. (2004). Risk taking and novelty seeking in adolescence. *Annals New York Academy of Science*. No.1021.

- Kieres, A.K., hausknecht K.A., Farrar A.M., Acheson A., Wit H., Richards J.B. (2004). Effects of morphine and naltrexone on impulsive decision making in rats. *Psychopharmacology*, 173, 167-174.
- Kumar, S., Singh, R.K., Goswami, U., & Khastgir, U.(2005). A study of the temporal course of phenomenology of alcohol dependence. *The American Journal on Addictions*. No.14.
- Lejoyeux, M., Feuche, N., Loi, S., Solomon, J. & Ades, J. (1998). Impulse-control disorders in alcoholics are related to sensation seeking and not to impulsivity. *Psychiatry research*. Vol.81., No.2.
- Lynam, D.R. & Miller, I.D. (2004). Personality pathways to impulsive behavior and their relations to deviance. Results from three samples. *Journal of Quantitative Criminology*. Vol.20. No.4.
- Maartje, M.L.W., Schilt, T., Reneman, L., Vervaeke, H., Jager, G., Dijkink, S., Booij, J., & Brink, W. (2006). Ecstasy use and self-reported depression, impulsivity and sensation seeking: a prospective cohort study. *Journal of Psychopharmacology*. Vol.20, No.2.
- Magid, V., & Colder, C.R. (2007). The UPPS impulsive behavior scale: factor structure and associations with college drinking. *Personality and Individual Differences*. Vol.43.
- Mooney, J.L., Minor, J.K., Wells, J.B., Leukefeld, C., Oser, C.B., & Tindall, M.S. (2007). The relationship of stress, impulsivity, and beliefs to drug use severity in a sample of women prison inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comperative Criminology*. Vol.10.
- Rangarajan, S. & Kelly, L.(2006). Family comunication patterns, family environment, and the impact of parental alcoholism on offspring self-esteem. *Journal of Social and Personal Relationships*. No.23.
- Robbins, N.R., & Bryan, A. (2004). Relationships between future orientation, impulsive sensation seeking and risk behavior among adjudicated adolescents. *Journal of Adolescent Research*. Vol.19.No.4.
- Segura, S.C., & Spanagel R. (2006). Behavioural assessment of drug reinforcement and addictive features in rodents: an overview. *Addiction Biology*, 11, p.2-38.
- Smith, G.T., Fischer, S., Cyders, M.A., Annus, A.M., Spillane, N.S., & McCarthy, D.M.(2007). On the validity and utility of discriminating among impulsivity-like traits. *Assessment*. Vol.14.,No.2.
- Swann, A.C. (2003). Measure of interepisode impulsivity in bipolar disorder. *Psychiatry Research*. Vol.101.No.2.

- Swann, A.C., Moeller, G.F., Steinberg, I.L., Schneider, L., Barratt, E.S., Dougherty, & D.M.(2007). Manic symptoms and impulsivity during bipolar depressive episodes. *Bipolar Disorders*. Vol.9.,No.3.
- Thompson, L.L., Whitmore, E.A., Raymond, K.M., & Crowley, T.I.(2006). Measuring impulsivity in adolescents with serious substance and conduct problems. *Assessment*. Vol.13, No.1.
- Whiteside, P.S., Lynam, R.D., Miller, D.J & Reynolds, S.K.(2005). Validitation of the UPPS impulsive behavior scale: a four-factor model of impulsivity. *European Journal of Personality*. Vol.19.
- Wojtowicz, J.P., Tongyn, L., & Hedgpet, G.W. (2007). Factors of addiction.New Jersey correctional population. *Crime and Delinquency*. Vol.53, No.3.
- Zaleskiewicz, T. (2001). Beyond risk seeking and risk aversion: personality and the dual nature of economic risk taking. *European Journal of Personality*. Vol.15.

Bibliografija

- Alexander, B.K, & Schweighofer, A.R.F. (1988). Defining addiction. *Canadian Psychology*, 29, 151-162.
- Allen, T.J., Moeller, F.G., Rhoades H.M., & Cherek, D.R. (1998). Impulsivity and history of drug dependence. *Drug and Alcohol Dependence*, 50, 137-145.
- Barrat, E.S. (1993). Impulsivity: Integrating cognitive, behavioral, biological and environmental data. In McCowan, W., Johnson J., *The impulsive client: Theory, results, treatment*. APA. Washington, D.C.
- Barratt, E.S & Stanford, M.S., Kent, M.A., & Felthous, A. (1997). Neuropsychological and cognitive psychophysiological substrates of impulsive aggression. *Biological Psychiatry*. 41, 1045-1061.
- Barry, H. (1988). Psychoanalytic theory of alcoholism. In Chaudron, C.D., & Wilkikson, D.A.*Theories on alcoholism*. Addiction Research Foundation. Canada.
- Edwards, G. (1977). In Brannon, L., & Feist, J. (2000). *Health Psychology: an introduction behavior and health*. USA: Wadsworth.
- Eysenck, H.J., & Eysenck, M.W. (1985). *Personality and individual differences: a natural science approach*.
- Evenden, J.L. (1999). Varieties of impulsivity, *Psychopharmacology*, 146, 348-361.

- Eysenck, S.B.G., & Eysenck, H.J. (1977). The place of impulsiveness in a dimensional system of personality description. *British Journal of Clinical Psychology*, 16, 57-68.
- Glasser, F.B., Greenberg M.A., & Barrett M.P.H. (1978). A systems approach to alcohol treatment. Addiction Research Foundation. Canada.
- Hull, J. (1981). In Brannon, L., & Feist, J. (2000). *Health Psychology: an introduction behavior and health*. USA: Wadsworth.
- Jonassen, D., Grabowski, B. (1993). *Handbook of Individual Differences, Learning and Instruction*. Erlbaum: Mahwah, NJ.
- Kirby, K.N., Petry, M.N. & Bickel, W.K. (1999). Heroin addicts have higher discount rates for delayed rewards than non-drug using controls. *Journal of experimental psychology: General*, 128.
- Krueger, R.S., Schmutte, P., Caspi, A., Moffitt, T., Campbell, K., & Silva, P. (1994). Personality traits are linked to crime among men and women: Evidence from birth cohort. *Journal of Abnormal Psychology*, 103.
- Moeller, F.G., Doughety, D.M., Barratt, E.S., Schmitz, J.M., Swann A.C., & Grabowsky, J. (2001). The impact of impulsivity on cocaine use and retention in treatment. *Journal of substance abuse treatment*, 21, 193 -198.
- Oas P. (1985). The psychological assessment of impulsivity: a review. *I Psychoedu assess*, 3, 141-156.
- Zuckerman, M. (2000). Are you a Risk Taker? *Psychology Today*. 33(6).
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral Expressions and Biosocial Bases of Sensation Seeking*. University of Cambridge Press: Cambridge.

Apliecinu, ka šis bakalaura darbs ir _____ oriģināls darbs.

21.maijs 2008.gads

Autora paraksts: _____